Otto Schneid
Papers

63:83

On questions of form in our construction
Li-she'elot ha-tsurah bi-venyatenu

25

[illegible]

ד"ר א. שנ"ב:

לשאלות הצורה בבנייתנו.

למושג הצורה.

לשם בירור מושג הצורה, צ"א ההופעה האסתטית בכללה, כפי שהיא פועלת על חושינו ועל רגשותינו, נזכר נא באלמנטים המרכיבים (באמנות הבניה) את סך הכל באסתטיקה [illegible]. הערכים היסודיים האלה הם בארכיטקטורה החדישה החומר, המבנה, המידות, היחסיות, הצבע. בתקופות שעברו נוספו עליהם (עדי) כל מיני קישוטי הבית וביחוד הזגגה חלונות כעיקר אסתטי סתם. [illegible] בתקופות ההן נקנו בכימעל למען החלונות ולפעמים עזרו הבית וחלונות בידי שני ארדיכלים. אחד מהם היה מומחה לתכנית החלונות ולבניתם מבחינה ציורית, בשעה שהאחר הסתפק בתכנית עצם הבית ובמבנהו.

(בחצי השני) במאה התשע עשרה הגיעה ארדיכלות המערב לירידה מחרידה. שהדבקה לעצם האלמנטים הארדיכלותיים הלכה וקטנה בקישוט החיצוני ובפולחן החלונות הלך ובולט. רק כמדה התגברה המאה העשרים על הרוח הזאת ואידיאולוגיה התהוותה, שוויתרה על כל פאור נוסף. דורנו מחפש את יפי הבית (באמצעים המהוותים סוג,) באלמנטים העצמיים של הבניה. אנו שואפים להשתמש בשפת הארכיטקטורה הספציפית ולטהרה מהאלמנטים הזרים לה שהטילו עליה מחוץ.

ברם, קהיות החומר והמבנה בסדר גמור וקביעת הבדלי — לא יתכן עדיין להרגשתנו האסתטית, לא ישביעו את רצוננו ליופי. האמצעי המכריע, להביא את הבנין לידי מדרגה של ולהביא אותנו לידי מצב הנפש הספציפי, שיתעורר בנו בפני כל תופעת הטבע והאמנות שלמה ומיוחדת — האמצעי הזה הן הפרופורציות, מידותיו היחסיות של הבית. דורות של חוקרי הארדיכלות ואסתטיקנים התעמקו ביחסים הבדויים של צירות הארדיכלות העתיקה המופתית. ובימים האחרונים נתחדשו מחקרי האסתטיקה בשטח זה. מי יודע פעם שיגיעו לאמנות הבנין לאיזו קביעות מתימטית והמגלה את המספרים היסודיים שיחלטו בהוית כלו, הרי גלוי לעינינו הסוד העיקרי של מעקבות היפי שבבניה. היפי הזה אינני נותן בידי הסגנון החולף; הוא מן הערכים הקיום, המתמידים בתרבות האנושות. לפיכך קבלה גם ארדיכלותנו החדישה מן המסורת הזאת וכדוגמת מופתי העבר שואפת גם היא למידות היוצרות הרמוניה שלמה. ברם, הואיל והמידות הן כמעט האמצעי היחיד להשגת היפי בבנינות ימינו, הרי מפגינן עוד הדרך יותר חשוב ביום מאשר בזמנים ההם, שהיו מוסיפים על עצם הבנין פרטים מפוארים ומקישוטים, כי רק בפאור מצומצם עד מאד מתאמת הבניה המודרנית. פעם מדגישים את פרטי המבנה באופן דקורטיבי ופעם מעלים מוסף מעשה צנוע היוצא פחות או יותר מתנאי החומר. אעפ"כ לא הגיעו עדיין ארדיכלי דורנו לידי הבנה לגבי ההרמוניה הגורמת המקורית המתימטי הישן דמפתח לסודות הקסם להם ע"י המסורת המופתית. ביחוד נמצא ירידת הבניה הסטנדרטית בארצנו את האלה, נעמוד בפני

[illegible]

כדרך הגותיקה [...] התקשאה בהדגשת הכיוון הזקוף.

חלקי הבית נבחנים במרד כ"רימה וכולו דומה לעתים לגלי רכב כביר.

(2)

אם כראוי שאבה [...] ממקור זה לשיפור בנייתנו וחיינו.

~~גם בזה אפשרויות שלא נפתחו עדיין כראוי, מקור לשיפור בנייתנו וחיינו, אמנם לא שאבנו עד הנה לחצי.~~

~~ערכן הפרופורציות [...]~~ הפרופורציות כרוכות [...] בעקרון האסתטי של הסטטיקה האסתטית, לבנינים של שיווי משקל פורמליים עליון [...] כתופסת גמורות, ממוצעות ומאוזנות. אבל עוד עקרון אחר נכנס מאירופה לארדיכלות הארצישראלית החדשה, והוא הדינאמיקה. בהסתגל הבנינים לתנועת הרחובות התבלטו בהם קוים הדגשיים בעקר את הכיוון האפקי. הבנין העומד מבחינת מצבו הפיסיקאלי (מבחינה אסתטית) מעורר את הרושם של גוף מלא איתנים ומתיחויות ומזכיר מכונה או בריה מתנועעת.

מן הראוי, איפוא, לבדוק את שאלת זכות קיומו של הכיוון האמנותי הזה בבנייתנו ובתנאיה היא.

~~נחזור לבסוף~~, אלא ~~האלמנטים~~ לצורה במלוא מובן המונח, כפי שהאסתטיקה המודרנית משתמשת בו, שיין סוף כל סוף הלבוש. הגורם הזה גם בו יש אקטואליות רבה לארדיכלותנו ולאפשרויותיה הבאות.

יצירת הצורה בארדיכלותנו מכוח האלמנטים הבנין.

ארצנו היא מן הארצות העניות בעץ. החמרים שבאו בחשבון לבנינים בימי הבנייה היו מצד אחד האבן, מצד אחר הטין או הלבנים. השימוש בחומר האחרון הלך ונמשך בבנית הצריפים העממית; הארדיכלות המודרנית את היצוב העיקרי משתמשת באבן ומאידך גיסא בבטון פלדה. מובן מאליו שהתנאים הטבעיים הם המכריעים בדרך. במחוזות העשירים באבן הטובה כל כך לעיבוד, כגון בהרי יהודה ובסביבת הר הכרמל, משמשת זו כיום כששמשה זה אבותינו. בדרך חוף הים והשפלות ~~בנינו מימי חלוצינו~~ הננו בונים בבטון-פלדה, בחומר הראשי של הארכיטקטורה הבינלאומית בימינו. לאבני-הבנין חייבים אנו תודה על בניני האיחוד של ירושלים שגוניהם השונים לא השתנה עד היום. בחיפה מתגדרים שני החמרים, בעמק ובתל אביב כולה בטון-פלדה. מימי חלוציהם הראשונים הלכו והשתלמו ארדיכלינו והגיעו לידי הבנה בכוח את תנאי החמר הזה. מעמודים העולים מיסודות לעצמה ועד קומת הגג ומגורות מגורות אפקיות משיגים עלים המשחררים בכיבון מחוץ כוח הכובד. בידם להוציא שטחים אפקיים, גזוזטראות, מרפסות ואף חלקי הבנין הרבה יותר מפתחיות גדולים. המבנה בעמודים ובקורות מאפשר להם קודם לכל את הקומה הראשונה ולהשאיר חוץ מהיתרונות הפרקטיים, את הרושם, כאילו הבית היה בואה. הם וכולנו אסירי תודה לחלוצי המחשבות הללו, לכל לראש לגאון השוויצרי-הצרפתי Le Corbusier. גם שטחי זכוכית אחידים או מסודרים לסדר רתמי מוסיפים על הרגשה המתעוררת בפני הטיפוס התל-אביבי. כל מיני העבודות בחומר היסודי מופיעים לעתים גם לוחות מכסות מחמרים אחרים, כל תאם הטוב של החומר נחוץ לאמן, להמנע מהסכנה האמנותית השונה את יצירתו מצד מוספים כאלה. הבניה באבן מטילה על הארדיכל חובות פחות יותר חמורים; [...] הבנינת

אינה מרשה לו להתרחק הרבה מהמסורת. אמנם מאפשרים לו פסי פלדה לוותר על קשתות עיטורים ולהביא את הצורה לידי השלטון האחיד של הזוית הנצבת, של הרבוע ושל הקובוס. אבל כיצד אפילו להוציא מגוש החומות חלקים אפקיים; אבל הטקט שלו יזהירו מכל הגזמה ומהסרק אחרי הבניה בבטון. קניני „הדסה" החדשים על הר הצופים, מעשי מנדלזון, מכוסי לוחות אבן חלקים, יסמנו אולי את גבול המותר.

כדוגמת גבולי האסתטיקה הארכיטקטונית קיבלתי עלי גם אני את הטרחה, לבדוק (במחוגה ובסרגל) צילומי בתים חדישים רבים מבחינת מידותיהם היחסיות. והנה מתוך השוואת חומר בינלאומי נמצא, שהקרובים ביותר להרמוניה של התקופות המופתיות הם הצרפתים; ההגיון המתבטא ביחסיהם המתימטיים ראוי להערצה. מנקודת הראות [illegible] לא תשביע אותנו המדרגה הנוכחית. אדרבה, המחוגה שבידנו [?] המתבדרים בעזרתה יקראו לנו, מדוע השגתנו האסתטית האחרונה מוגבלת לבוא לפני הרוב הגדול של הקרובים (בני העיר והכפר) כל כך ללבנו מבחינת מטרתם ותפקידם.

*) לעקרון הדינמיקה נכיר־נא בעיני מצבנו הגיאוגרפי. הכיוון הדינמי בבניה התחדשה התהווה בארצות הצפון. האדם הדרומי איפתו למרגוע, לסטטיקה, לקיום הקיים; ורצונו להביע את מאת נפשו גם בארכיטקטורה. אולם הגותיקה למשל,

*הסגנון הדינאמי סתם, הרי ענין צפוני היא ואת ארצות הדרום לא הצליחה לכבוש. נודה בטעות של ארכיטקטורנו, בקאוד [?], שבדרך כלל נהרו המבנים בלתי־בקרתית של הכיוון הדינאמי.

נקודה מכאניקה ממש היא דעת הצבור,*) והנקודה החלשה שבאדף [?] היא מבחינה זו גל אדיש. יודעי העיר ידעו אולי להסביר, (דברי ימי והלוטיה [?]) כיצד ומתוך אילו טעמים נכנסו למסורת הבלתי־אבוקית [?] המנהג לטוח את הבתים דוקא בטיח לבן. המסורת המפליאה הזאת נתגדלה כמעט במשך תולדות העיר הקצרות, ורק יחידים העזו לצאת מכללה. מכול אור הדרום המשתקף לנו ללא רחמים, חוזר מהבתים המאהירים בכוח מוכפל. אפילו דרך משקפי־שמש קשה להסתכל ממש — ולהתמסר לרשמים אמנותיים של אחת כמה וכמה. גווני צבע כהים ובינוניים היו קודם כל מרשים לעין לראות סתם, היו מקרבים לנו את מראה הבתים ופותחים לפנינו מקור עשיר לנחת רוח אסתטית. קביעת הבינונית דקת ההרגשה ומתואמת בהתאם עם התנאים הטבעיים היתה תפקיד יצירתי לאמנינו. וגורם אישי עדין בתוך עבודתם הציבורית העיקרית. תרבות הצבע כזאת היתה ס"ס לכוח מניע בכל מאמצינו למען החינוך האסתטי של ההמוני הישוב. נוסיף, שאבן־הגליל, דז כמה שאיננה מוחלקת לגמרי, פעולתה האופטית מרכבת מהחלפת חלקיותיה הבולטות והשוקעות; על פי רוב מתהוות, איפוא, נקודות צל אין מספר, לשבור את זרם הקרניים ולהמתיק את שפען הנמרץ.

---

*) מיום עליתי השתדלתי לתרום לתיקון המצב הזה של המצב בארכיטקטורתנו (ר' את מאמרי לשבת של „דבר" מיום 3.3.1939). אני תקוה, שבהצגתנו השאלה הזאת לא אעיר את קולי עוד לשוא. כי גם ארגומנטים שיתנגדו לדעתי יעזרו לגעת במצב האובייקטיבי ולמצוא דרך ממנו.

[illegible]

(4) x) [illegible]

הבית וסביבתו.

למן בתחלותיה של הארדיכלות המודרנית נשתרש ביסודותיה האידיאולוגיים העיקרון של סיגול הבית לסביבתו. ~~הבונים~~ הארדיכלים לכל גוונותיהם הכירו, שעל בונה הבית בבואו ~~[illegible]~~ להתחשב ~~אתה~~ עמה מכל הבחינות, תהא ~~היא~~ זאת סביבת הנוף הכפרי, תהא ~~היא~~ זאת העיר הקיימת. על העיר לקבל את חוקי תצורתה והתפתחותה מפי הטבע המסביב לה, ועל היצירה הבודדת לשרת את כלל העיר ואת סידורה לתוך הנוף החי. אחרי אלפיים שנה שב וזכה העם היהודי לבנות בארצו עיר ~~אחת~~ שמה והתישבויות כפריות וחצי-כפריות רבות. בהחלט ראוי כלל מדשין אלו להזכר לבוני דורות. אבל אין הלבנה מטרת השורות הללו, אלא הסתכלות ביקרתית, ולכן נשנה לנקודה חלשה ~~בבנייתנו~~ בארדיכלותנו עד בניתנו ההסתדרותית ובניתנו ההסתדרותית בכלל.

מקור עושר של יפי לכל מיני ישובים אנושיים הוא במוצקפותם. היא תקוה מאליה ומתהווה מכוח התנאים הטבעיים בהבנות היושבים של ראשי הרים ועל גבי מורדם או על אדמת גבעות. אך במישור צריך ~~להוציא~~ להביע תכנית כללית ומקיפה. האמצעי המכריע הוא סידור מרכזים ~~[illegible]~~ וצירים המתוונים בינייהם וקשמות הנוף; למסגרת העיקרית הזאת יסתדרו בהדרגה הגיונית כל מיני כברים ורחובות ועד הסמטאות. נסמה של פאריס למשל, ~~אין באמת~~ הרי מקורו מהצירים הענקיים הנותנים לאדם את הרגשת המרחקים, הסדר והחופש. הוא ישמח בגודל הפתוח לעיניו ויתמסר למרחביה המאחדת. על גדולת תבניתה ~~ועקביותה~~ ההגיונה החמור נוסף עוד היחס האינטימי בינה ובין הנהר השוטף דרך תחומיה, שבראש וראשונה ~~מלבד~~ להבריג בהתפתחות רשת הרחובות. גם ~~[illegible]~~ כרכי אמריקה מצטיינים ברחובות ישרים ענקיים בארכם, אבל גורם האורגניות הנפלאה חסרה שם ובפני הגודל המסודר לבדו נשאר לבנו ריק. בתכנית תל אביב ~~מכריעים~~ שולטים אלה צירים, והם רחוב אלנבי ~~אחד~~, ~~והליד~~ ושני הצירים ~~[illegible]~~ הנפוליים של רחובות בן יהודה ודיזנגוף ~~[illegible]~~ ושל שדרות רוטשילד ורחוב יהודה הלוי. השורות האלה די ארוכות ומבחינת ארכן יפות לגת את ~~בקרבה האסתטית של~~ קרבת פרספקטיבות עבירות. אבל הן שורות פעמים אחדות ואפשרויותיהן העיוניות לא נהנה במעלה. ~~כראוי~~ נעשו השיאות האלה מתוך מהירות צמיחת העיר; ~~אבל~~ קודם הן נעשו, ואין ביכלתנו אלא להצטער ~~עליהן~~.

פאריס ונהרה, תל אביב והים. אך מועטות הנקודות ~~[illegible]~~ בהעיר המראות לעין לשקוע במרחק הכחול ובמקרים המעטים האלה תראה את הים רק מקרבתו וסמוך לו. נעיר, שהכנסת צירים ישרים מהחוף אל לב העיר לא היתה ~~[illegible]~~ ליתרון אסטטי בלבד, אלא ליתרון היגייני, ~~[illegible]~~ את נשמת העיר בדיבוי כניסת הרוח המזרחית. נמצא שתכנית העיר איננה מתחשבת לאמיתו עם הים ואיננה מבוססת כראוי על יתרונות מצבה הטבעי. השיאות היסודיות האלה ~~נעשו~~ בודאי נעשו מתוך מהירות צמיחת העיר, ~~אך~~ כבר אמרנו נעשו ~~ואין~~ וכעת אין ביכלתה של הבקורת ההיסטורית אלא להצטער עליהן. אולם במשך השנים האחרונות נוספו ~~[illegible]~~ שיבושים מיותרים לגמרי ומאמינים של רצון טוב אפשר לסלקם עד היום. הם ~~[illegible]~~ הגירות למוצאת העוצרים את המבט בתוך שדרות העיר, כשדרות רוטשילד ומגן הקיים. כן הוקמו בנינות כאלה אף על שפת הים בנקודות חיתוך עם רחובות המתוונים אליה, כאילו תל אביב היתה מחדש צריך בפני מראה הים. טעות ~~[illegible]~~ של אף מצבו של ישוב הרב, המונח במידה ידועה ~~[illegible]~~, קיומו, המוצלח [illegible]